

Koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji – dotychczasowe podejście*

Wprowadzenie

Minimum socjalne i minimum egzystencji stały się istotnym punktem odniesienia w dyskusji nad poziomem życia ludności w Polsce. Jednakże w dyskusjach czy analizach należy zawsze pamiętać, że za tymi kategoriami – tak szeroko naznaczonymi nazwą – stoją bardzo konkretne założenia, które zawarto w momencie ich tworzenia. Dlatego nie jest bez znaczenia, czy kategorie te są analizowane we właściwych sobie kontekstach. Ich nieznamość może prowadzić do wniosków i ocen, które nie zawsze są uzasadnione.

Minimum socjalne oraz minimum egzystencji to odmienne standardy poziomu potrzeb bytowych i konsumpcyjnych. Obie kategorie, mimo swych odmiennych założeń badawczych, mają wspólną naturę – są normatywnymi modelami zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na niskim poziomie. Wzorce te mają postać *koszyków*, określonych ilościowo i wartościowo, które są zbudowane w oparciu o normy odpowiadające danym grupom potrzeb.

Na *koszyki ilościowe* obu kategorii składają się zalecane przez naukę bądź przez ekspertów normy zużycia grup dóbr i usług. Normy te uwzględniają strukturę wiekową członków gospodarstw domowych. Pozwoliło to na zestawienie koszyków dla poszczególnych typów gospodarstw domowych. Z kolei *wartość koszyka* równa jest kosztowi nabycia danych ilości dóbr i usług, określając w ten sposób niezbędne koszty utrzymania gospodarstw domowych na poziomie standardu minimum (egzystencji bądź socjalnego).

Plan mojego wystąpienia będzie zawierał trzy części. W pierwszej zarysowane zostaną główne podobieństwa i różnice między koszykami minimum egzystencji (ME) i minimum socjalnego (MS). W drugiej części przedstawione zostaną pokrótce założenia tworzonych koszyków w kilku najważniejszych grupach potrzeb. Ostatnią część, mającą charakter podsumowujący, poświęcę funkcjom obu wskaźników. Odniosę się także do różnych ich interpretacji i postulowanych zastosowań.

---

* Skróc referatu wygłoszonego na seminarium zorganizowanym w dniu 10 grudnia 2002 r przez IPiSS oraz Komisję Polityki Społecznej i Rodziny Sejmu RP pt. *Kategorie i instrumenty interwencji państwa w sytuacji ubóstwa. Czym jest minimum socjalne?*

Kategorie minimum egzystencji i minimum socjalnego

Minimum socjalne stanowi kategorię socjalną, mierzącą koszty utrzymania gospodarstw domowych, uwzględniając podstawowe potrzeby bytowo-konsumpcyjne. Przy konstruowaniu koszyka minimum socjalnego eksperci nie kierowali się zamiarem stworzenia linii ubóstwa. Chodziło raczej o **wyznaczenie granicy wydatków gospodarstw domowych, mierzącej minimalnie godziwy poziom życia**. Wzorzec minimum socjalnego jest więc modelem zaspokajania potrzeb na generalnie niskim poziomie, ale jeszcze wystarczającym dla reprodukcji sił witalnych człowieka na każdym etapie jego biologicznego rozwoju, dla posiadania i wychowania potomstwa oraz dla utrzymania więzi ze społeczeństwem (Deniszczuk, Sajkiewicz 1997b).

W konstrukcji wzorca minimum socjalnego kluczowy wydaje się warunek utrzymywania więzi ze społeczeństwem. Z tego względu w koszyku minimum socjalnego znajdują się nie tylko dobra służące zaspokojeniu potrzeb egzystencjalnych (żywność, odzież i obuwie, mieszkanie, ochrona zdrowia czy higiena), ale także: do wykonywania pracy (transport lokalny i łączność), kształcenia (oświata i wychowanie dzieci), utrzymywania więzi rodzinnych i kontaktów towarzyskich oraz skromnego uczestnictwa w kulturze.

Badania w Polsce nad tym wskaźnikiem społecznym trwają już kilka dekad. Wspomnieć tu należy pionierskie badania prowadzone przez prof. A. Tymowskiego czy panią L. Deniszczuk w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych (por. Deniszczuk 2001, Tymowski 2001). Od 1981 r. na podstawie uchwały Rady Ministrów, minimum socjalne jest szacowane w Instytucie Pracy i Spraw Socjalnych.¹

Natomiast **minimum egzystencji**, zwane również niekiedy **minimum biologicznym**, stanowi dolne kryterium ubóstwa, istotnie różniąc się od minimum socjalnego. Zakres i poziom zaspokajania potrzeb według minimum egzystencji wyznacza granicę, poniżej której występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka (Deniszczuk, Sajkiewicz 1997a).

Takie założenie ma swoje odzwierciedlenie w zawartości koszyka, stworzonego w gronie ekspertów IPiSS w 1995 r.². Znajdują się w nim jedynie wydatki pozwalające na tzw. **przeżycie**. Grupami potrzeb o największym znaczeniu w tym koszyku są: potrzeby mieszkaniowe oraz artykuły żywnościowe. Potrzeba utrzymania więzi ze społeczeństwem, tak istotna w minimum socjalnym, w tej kategorii nie jest uwzględniana. W związku z tym potrzeby w dziedzinie wypoczynku, transportu i łączności (dojazdy do pracy) czy udziału w kulturze w koszyku minimum

---

¹ Warto zaznaczyć, że pomysł regularnego liczenia wartości minimum socjalnego był jednym z postulatów „Solidarności”.

² Badania zrealizowane w ramach projektu *Polityka społeczna państwa w okresie przebudowy ustroju i systemu gospodarczego* pod kierunkiem prof. Stanisławy Golinowskiej.

egzystencji nie istnieją. Warto podkreślić, iż nie ograniczono się tylko do uwzględnienia bądź wyłączenia danych grup potrzeb – w kategoriach minimum socjalnego i minimum egzystencji występują inne parametry, na ogół bardziej ostre dla minimum biologicznego.

Koszyki minimum egzystencji i minimum socjalnego: podobieństwa i różnice

Przejdźmy teraz do omówienia założeń, jakimi kierowano się przy konstruowaniu obu koszyków. Proponuję, by bliżej przyjrzeć się dwóm grupom – wydatkom na wyżywienie oraz na użytkowanie i eksploatację mieszkania. Pozostałe grupy wydatków zostaną pokrótce zilustrowane w ujęciu tabelarycznym.³

W koszyku minimum socjalnego uwzględniono trzy grupy potrzeb: (a) bytowo-konsumpcyjne (wyżywienie, mieszkanie, odzież, higiena i ochrona zdrowia, transport i łączność), (b) edukacyjne i kulturalne (wychowanie, edukacja, kultura), oraz (c) rekreacyjno-wypoczynkowe (wypoczynek, sport, turystyka). Natomiast w koszyku minimum egzystencji uwzględniono jedynie te, które nie mogą być odłożone w czasie (wyżywienie, mieszkanie, leki i higiena osobista, naprawa odzieży, edukacja dzieci w zakresie podstawowym). Uproszczoną ilustracją różnych potrzeb w obu koszykach jest poniższa Tabela 1.

Tabela 1. Grupy potrzeb w koszykach minimum socjalnego i egzystencji

Wyszczególnienie	Minimum socjalne	Minimum egzystencji
Wyżywienie	✓✓	✓
Mieszkanie	✓✓	✓
Odzież i obuwie	✓✓	✓
Ochrona zdrowia (leki)	✓✓	✓
Higiena osobista	✓✓	✓
Oświata i wychowanie	✓✓	✓
Transport i łączność	✓	✗
Kultura	✓	✗
Sport i wypoczynek	✓	✗

Opracowanie własne.

Podstawą ustalenia norm w **koszyku żywnościowym** są normy żywienia, które odzwierciedlają stan wiedzy o zapotrzebowaniu człowieka na energię i składniki odżywcze. Dla koszyków tych podstawą były polskie normy żywienia zbudowane na dwu poziomach: *bezpiecznego spożycia* oraz tzw. *zalecanego spożycia*. Standard minimum egzystencji w zakresie

³ Zainteresowanych szerszą charakterystyką modeli minimum socjalnego i egzystencji odsyłamy do opracowań źródłowych (por. Deniszczuk, Sajkiewicz 1997 a i b), na podstawie których sporządzono tę część wystąpienia.

norm wyżywienia oraz wydatków na żywność został oparty na normach żywienia według pierwszego ze wspomnianych poziomów. Normy te mają relatywnie niewielki margines bezpieczeństwa. Natomiast dla minimum socjalnego przyjęto poziom *zalecanego* spożycia, co przełożyło się na wyższy koszt i lepszą jakość racji żywnościowych.

Wśród licznych założeń dla konstrukcji **koszyków mieszkaniowych** kluczowymi parametrami są: typ i wielkość powierzchni mieszkania dla danego typu gospodarstwa domowego oraz normy zużycia gazu i energii. W przypadku minimum socjalnego założono, że rodzina korzysta z samodzielnego mieszkania w miejskich zasobach komunalnych, które jest wyposażone w podstawowe urządzenia techniczne: energię elektryczną, gaz, co., ciepłą i zimną wodę. W przypadku koszyka minimum egzystencji założono, że gospodarstwa domowe zajmują samodzielne mieszkania w domach komunalnych z podobnym wyposażeniem.

Normy dotyczące powierzchni użytkowej mieszkania zostały opracowane m.in. na podstawie warunków mieszkaniowych ludności miejskiej, oraz norm powierzchni obowiązujących budownictwo mieszkań socjalnych. W przypadku minimum socjalnego wielkość mieszkań odpowiada w przybliżeniu normom budowlanym z lat siedemdziesiątych (Deniszczuk, Sajkiewicz 1997 b). Dla minimum egzystencji przyjęto powierzchnię mieszkania odpowiadającą tzw. normie sanitarnej, wynoszącej ok. 7 m² powierzchni użytkowej na 1 osobę, tj. ok. 5 m² powierzchni mieszkalnej.

Również w zakresie **odzieży i obuwia** zawartość koszyków jest pochodną podstawowych założeń, jakie wpisano w obie kategorie. W minimum egzystencji wydatki te ograniczono wyłącznie do niezbędnych uzupełnień zasobów bielizny osobistej, co wynika z podstawowego założenia, iż gospodarstwo domowe bądź jest wyposażone w podstawowe artykuły, bądź też otrzymuje je z darów.⁴ Odmiennie potraktowano wydatki ponoszone na zakup obuwia: stanowią one od ok. 30% (dzieci) do ok. 50% (mężczyźni) łącznych wydatków gospodarstwa domowego na tę grupę potrzeb.

W koszyku minimum socjalnego trzymano się zasady, że zasoby odzieży i obuwia będące w posiadaniu osób w gospodarstwach żyjących na poziomie minimum socjalnego nie powinny być przeszkodą w uczestniczeniu w różnych formach aktywności (np. praca, szkoła, rekreacja) oraz w utrzymywaniu kontaktów towarzyskich. Natomiast przyjmowano stosunkowo długie okresy użytkowania tych dóbr (z wyjątkiem odzieży i obuwia dzieci). Ponadto uwzględniono tanie asortymenty odzieży o cenach niższych od przeciętnych cen detalicznych według notowań GUS.

---

⁴ Nieco inaczej potraktowano wydatki na odzież dzieci. Por. szerzej: Deniszczuk Sajkiewicz 1997a.

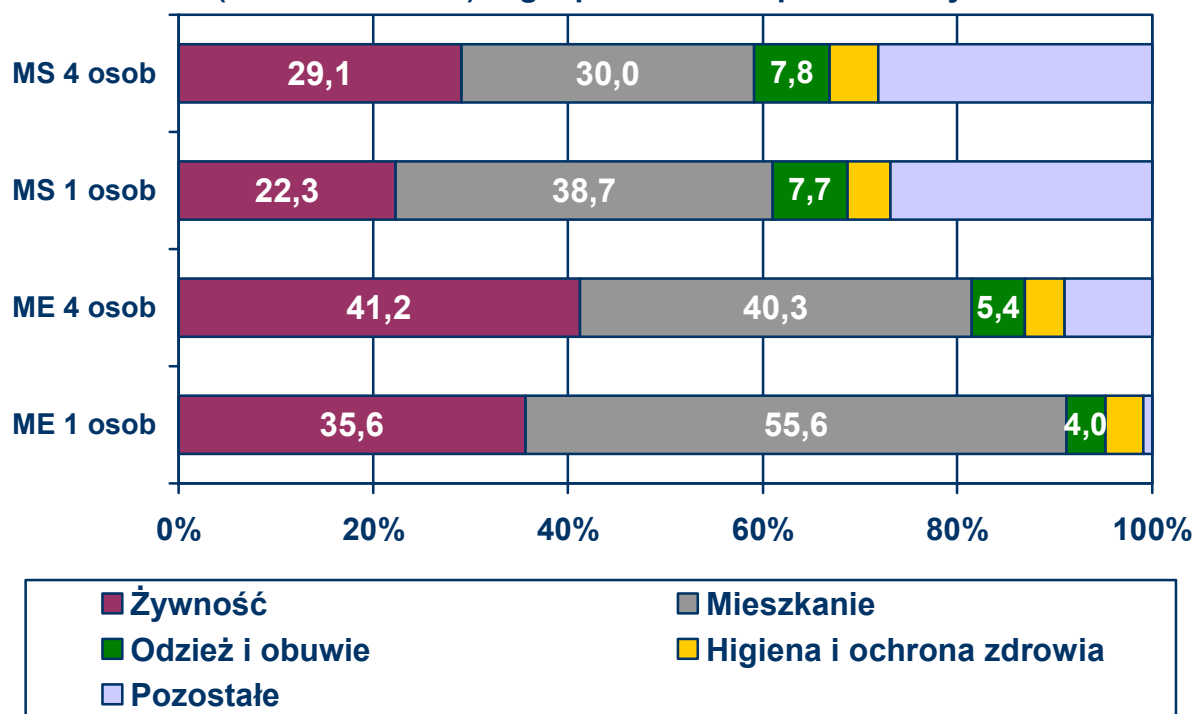
Tablica 2. Poziom zaspokajania wybranych potrzeb według standardów minimum socjalnego i minimum egzystencji.

Grupy potrzeb	Minimum Socjalne	Minimum Egzystencji
Ochrona zdrowia i higiena osobista	Korzystanie tylko z nieodpłatnych usług służby zdrowia; zakupy leków w przypadkach sporadycznych zachorowań oraz związanych z elementarną profilaktyką; zakupy podstawowych środków dla utrzymania higieny osobistej, kosmetyków (tylko krem do twarzy i rąk); usług fryzjerskich (2–3 razy w roku).	Korzystanie tylko z nieodpłatnych usług służby zdrowia; zakupy leków w przypadkach sporadycznych zachorowań; zakupy elementarnych środków myjących i piorących dla utrzymania higieny osobistej i czystości mieszkania.
Edukacja	Oplata za pobyt w przedszkolu (bez wyżywienia). Wydatki związane z realizacją obowiązku kształcenia w zakresie szkoły podstawowej, tj. na podręczniki szkolne (używane), zeszyty i przybory, kostium gimnastyczny, na imprezy szkolne (5 razy w roku) oraz na ubezpieczenie i komitet rodzicielski.	Wydatki związane z realizacją obowiązku kształcenia w zakresie szkoły podstawowej, tj. na podręczniki szkolne (używane), zeszyty i przybory, kostium gimnastyczny oraz imprezy szkolne (3 w roku); (najtańsze asortymenty).
Transport i łączność	Korzystanie z usług transportu publicznego; środkami komunikacji miejskiej (dojazdy do i z pracy i okolicznościowe); kolejowego (przejazdy na letni wypoczynek do 200 km); zakup niewielkiej liczby kart magnetycznych do automatów telefonicznych oraz znaczków pocztowych.	Nie uwzględniono.
Kultura	Zasoby: telewizor, radiodbiornik, podręczna biblioteka – długo użytkowane; wydatki na odnawianie zasobów oraz na korzystanie z mediów i imprez kulturalnych w stopniu zapewniającym minimalny kontakt z otoczeniem, gry i zabawki dla dzieci.	Nie uwzględniono.
Wypoczynek letni	Wypoczynek letni na wsi (wczasy „pod gruszą”); 30-dniowy dla dzieci i 25–10-dniowy dla osób dorosłych; wydatki na wynajem pokoju lub namiotu z wyposażeniem i opłatę za miejsce biwakowe.	Nie uwzględniono.

Źródło: Deniszczyk, Sajkiewicz 1997b.

Podstawowe podobieństwa i odrębności w zakresie pozostałych potrzeb zarysowano w powyższym zestawieniu. Z kolei wykres 1 obrazuje istotne różnice w strukturze obu koszyków na przykładzie jednoosobowego i czteroosobowego gospodarstwa pracowniczego. Wydatki na żywność i mieszkanie stanowią w minimum egzystencji aż 91% wartości koszyka dla osoby samotnej, zaś dla rodziny z dwojgiem dzieci 81%. Te same potrzeby w koszyku minimum socjalnego to odpowiednio 61 i 59 procent.

Wykres 1. Struktura minimum socjalnego i minimum egzystencji (wrzesień 2002 r.) w gospodarstwach pracowniczych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie notowań cen GUS.

Funkcje i postrzeganie obu wskaźników

Podstawowe funkcje, jakie spełniają obie kategorie w Polsce, można podzielić następująco:

1. funkcja poznawcza,
2. funkcja informacyjna,
3. funkcja społeczno-polityczna.

Funkcja poznawcza

Podstawową rolą koszyków obu kategorii jest **funkcja poznawcza**. Pomagają one zilustrować, na jakim poziomie kształtują się koszty utrzymania gospodarstw domowych. Wartości obu koszyków⁵ obrazują, jak powinna wyglądać materialna sytuacja gospodarstw domowych, aby zaspokoić potrzeby swoich członków na pewnym, umownie określonym standardzie poziomu życia. W przypadku minimum socjalnego jest to standard minimalnie godziwego poziomu życia, zaś minimum egzystencji określa poziom biologicznego minimum koniecznego do przeżycia.

⁵ Wartość koszyków minimum socjalnego i minimum egzystencji jest szacowana dla sześciu modelowych gospodarstw pracowniczych (od rodziny jednoosobowej do pięcioosobowej) oraz dla dwóch rodzajów gospodarstw emeryckich. Wartość minimum socjalnego jest szacowana w IPiSS zazwyczaj cztery razy do roku w okresach miesięcznych (marzec, czerwiec, wrzesień i grudzień). Ponadto szacuje się wartość minimum socjalnego oraz minimum egzystencji w oparciu o średnioroczne notowania cen.

Wysokość tych wskaźników staje się istotną informacją dla rządu oraz dla partnerów społecznych. Wysokość minimum socjalnego stanowi nie tyle obraz ubóstwa, co wyraz pewnej społecznej umowy, dotyczącej zaspokajania potrzeb na poziomie „minimalnego dobrobytu”. Z kolei informacja o poziomie minimum egzystencji jest ważnym sygnałem o potencjalnym (i realnym) zagrożeniu bytu tych rodzin, które żyją na poziomie i poniżej tej granicy.

Tabela 3. Całkowita wartość minimum socjalnego i minimum egzystencji (wrzesień 2002 r.)

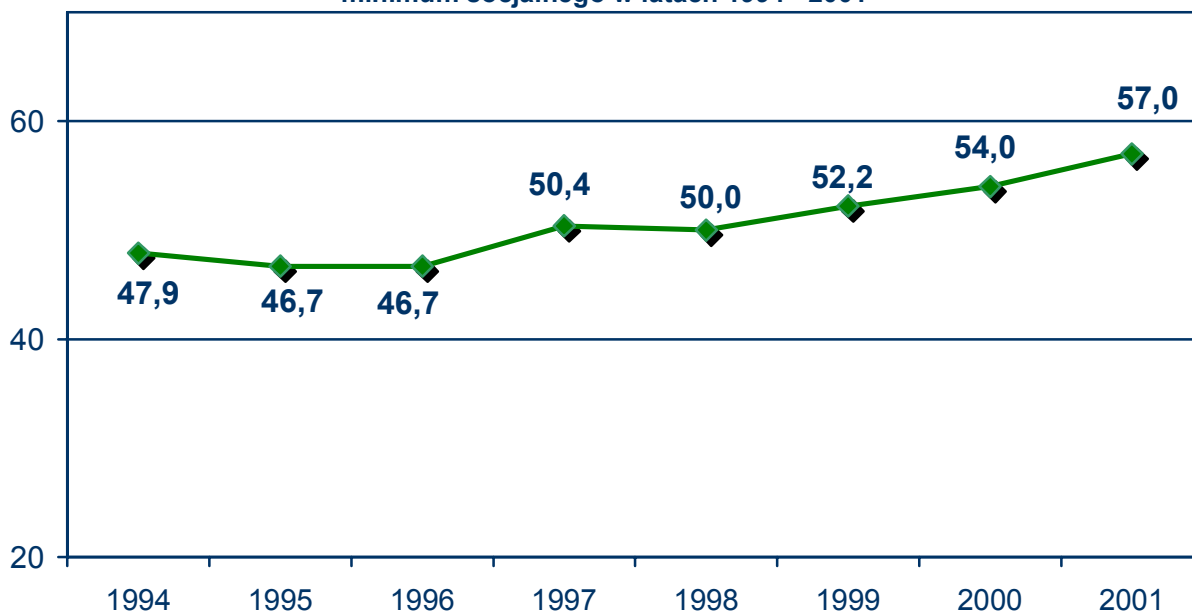
Wyszczególnienie	Gospodarstwa pracownicze						Gospodarstwa emeryckie	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	M+K/2	M+K	M+K+DM	M+K+DS	M+K+DM+DS	M+K+DM+2xDS	M+K/2	M+K
Na gospodarstwo domowe								
Minimum egzystencji	344,9	568,2	882,3	883,1	1 203,0	1 517,9	341,4	561,2
Minimum socjalne	771,2	1 261,2	1 765,8	1 826,9	2 267,4	2 787,6	712,2	1 144,4
Na jedną osobę w gospodarstwie domowym								
Minimum egzystencji	344,9	284,1	294,1	294,4	300,7	303,6	341,4	280,6
Minimum socjalne	771,2	630,6	588,6	609,0	566,9	557,5	712,2	572,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie notowań cen GUS.

Funkcja informacyjna

Walor poznawczy tych kategorii nie kończy się na wyznaczeniu samych wartości koszyków. Istotne jest także pytanie, w jakiej skali oszacowana normatywna wartość koszyków występuje w rzeczywistości. By uzyskać taką odpowiedź, konieczne jest sprawdzenie, ile osób czy rodzin kształtuje swoje wydatki poniżej wyznaczonych linii. Badania takie prowadzi Główny Urząd Statystyczny, w ramach badań nad warunkami życia gospodarstw domowych (por. GUS 2000, 2001). Wyniki badań wskazują, że w ponad połowie badanych gospodarstw domowych wydatki kształtują się poniżej minimum socjalnego (por. Wykres 2).

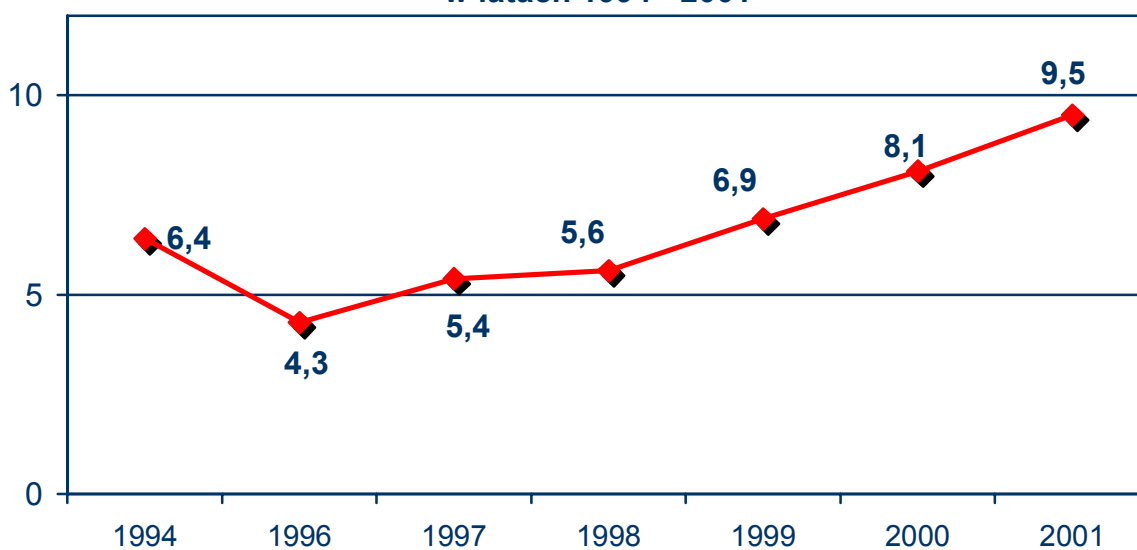
Wykres 2. Udział osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego w latach 1994 - 2001

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS 2001, 2002.

Jednak proces, który powinien zwrócić szczególną uwagę zarówno polityków jak i wszystkich partnerów społecznych to niepokojący wzrost w ostatnich latach odsetka ludności, których wydatki kształtują się poniżej minimum egzystencji w 2001 r. było to już 9,5 % gospodarstw domowych (Wykres 3).

Wykres 3. Udział osób w gospodarstwach domowych wydających poniżej poziomu minimum egzystencji w latach 1994 - 2001

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS 2001, 2002.

Funkcja społeczno - polityczna

Funkcję tę można alternatywnie nazwać roszczeniową, gdyż wartości koszyków stały się kategoriami często wykorzystywanymi do formułowania roszczeń dochodowych, szczególnie w przypadku dochodów, których wysokość jest regulowana przez władze publiczne (płaca minimalna, świadczenia socjalne i ubezpieczeniowe).

Warto na początku zaznaczyć, że obie kategorie nie stanowią podstawy do określania – w drodze regulacji prawnych – wysokości dochodów wtórnych (np. świadczeń społecznych). Minima są ważnymi miernikami kosztów utrzymania, jednak nie pociągają za sobą aplikacyjnych skutków w sferze regulacji. Można powiedzieć, że formalnie rzecz biorąc nie są to kategorie o charakterze roszczeniowym. Jednak *de facto*, minimum egzystencji i minimum socjalne spełniają funkcję społeczno-polityczną, – czyli właśnie roszczeniową – poprzez to, że stają się ważną informacją w debacie społecznej toczonej z udziałem różnych aktorów.

W dyskusjach o sposobie kształtowania płacy minimalnej czasem pojawiał się pomysł, aby za punkt odniesienia najniższego wynagrodzenia uczynić poziom minimum socjalnego. Zauważmy jednak, że jeśli by kształtować wysokość najniższego wynagrodzenia na dość wysokim poziomie, jakim jest wartość minimum socjalnego, to osiągnięte rezultaty mogłyby się okazać społecznie krzywdzące. W sytuacji słabnącego i niskiego wzrostu gospodarczego, jakiego doświadcza polska gospodarka, podwyższenie płacy minimalnej może zrodzić *przewrotny efekt* – zwiększają się wprawdzie dochody obecnie pracujących, lecz negatywnie wpływa się na szanse zatrudniania osób młodych, wchodzących na rynek pracy. Wówczas chronione są *de facto* interesy *insiderów*, czyli tych, którzy aktualnie są zawodowo aktywni.

Nie ulega kwestii, iż poziom minimum socjalnego może i powinien stanowić ważny punkt odniesienia do zarobkowych aspiracji pracowników. Realnym problemem jest raczej tworzenie możliwości realizacji tych aspiracji (dostęp do podnoszenia kwalifikacji, otwarte ścieżki awansowe, brak dyskryminacji), a nie ich dekretowania wbrew regułom racjonalności ekonomicznej. Respektując aspiracje dochodowe pamiętajmy ponadto, że minimalne wynagrodzenie za pracę nie jest jedynym rodzajem dochodów gospodarstw, pozwalającym na realizację pożądanego poziomu konsumpcji.

Niekiedy padają także postulaty, by kategoria minimum socjalnego stała się oficjalną linią ubóstwa. Jednak, jak już wspomniano, nie było to przesłanką tworzenia tej kategorii, której wartość wyraźnie odbiega w górę od wysokości zarówno linii ustawowej, jak i pozostałych. Wysokość minimum socjalnego nie zobowiązuje władz publicznych do podjęcia działań redystrybucyjnych. Dość bogaty koszyk minimum socjalnego powinien wykluczyć takie postulaty wykorzystania tej kategorii.

Warto podkreślić, że dla celów pomocy społecznej istotnym kryterium powinna być wysokość minimum egzystencji. Wydaje się, że zarówno próg dochodowy uprawniający do

udzielanej pomocy jak i wysokość świadczeń nie może być niższa niż wartość tego koszyka. W przeciwnym razie zasiłki z pomocy społecznej nie zapewniałyby standardu koniecznego do przeżycia.

Czasem w dyskusjach i pracach ustawodawczych proponuje się, by minimum socjalne stało się podstawą kształtowania świadczeń społecznych, np. niektórych świadczeń rodzinnych czy ubezpieczeniowych. Trzeba jednak zauważyć, iż zawartość koszyka minimum socjalnego jest zbyt szeroka, gdyż obejmuje on cały zestaw potrzeb życiowych, w przeciwieństwie do świadczeń społecznych, ukierunkowanych na zapobieżenie konkretnym ryzykom socjalnym.

Jestem przekonany do takich rozwiązań w dziedzinie społecznej, które oprócz realizacji ważnych celów socjalnych byłyby efektywne ekonomicznie. Jedną z zasad spójnych z tym myśleniem jest taki sposób kształtowania świadczeń społecznych, by ich poziom był generalnie niższy od wysokości wynagrodzenia z pracy. Skoro wykazano wyżej, iż minimum socjalne nie powinno stanowić punktu odniesienia dla najniższego wynagrodzenia, więc tym bardziej nie może to być kryterium kształtowania świadczeń społecznych.

Jeśli chodzi o minimum egzystencji, to wydaje się, iż mimo jego zasadniczo niskiej wartości, nie może stanowić ono podstawy kształtowania np. świadczeń ubezpieczeniowych. Koszyk minimum egzystencji obejmuje całość niezbędnych potrzeb, nie obejmuje zaś pojedynczych ryzyk.

Rozważając funkcję roszczeniową, nie sposób nie wspomnieć na koniec o trudnościach metodologicznych. Oba koszyki minimum stanowią wartościowy wyraz wydatków gospodarstwa domowego na zaspakajanie danych potrzeb. Jest to więc podejście od „strony wydatkowej”, natomiast w przypadku najniższego wynagrodzenia, jak również w świadczeniach społecznych, mamy do czynienia z kwestią kształtowania „strony dochodowej”. Wprawdzie dochody gospodarstw domowych warunkują skalę i strukturę wydatków, nie są to jednak kategorie tożsame. Dodatkowo dochodzi jeszcze kwestia zniekształceń spowodowanych przez obciążenia fiskalne i społeczne dochodów. Przy porównaniach tych koszyków z kategoriami dochodowymi pojawiają się także tego rodzaju nieścisłości.

Literatura:

- Deniszczuk L., Sajkiewicz B. (1997 a), *Kategoria minimum egzystencji*, w: Golinowska (1997).
Deniszczuk L., Sajkiewicz B. (1997 b), *Kategoria minimum socjalnego*, w: Golinowska (1997).
Deniszczuk L. (2001), *Kilka uwag o historii i funkcjach minimum socjalnego*, Polityka Społeczna Nr 11/12.
Golinowska S. (1997), *Polska bieda II. Kryteria – Ocena – Przeciwdziałanie*, IPiSS, Warszawa.
Golinowska S. (2000), *Polityka społeczna: Koncepcje – Instytucje – Koszty*, Poltext, Warszawa.
GUS (2001), *Sytuacja gospodarstw domowych w 2000 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych. Informacja Sygnalna*, GUS, Warszawa.
GUS (2002), *Sytuacja gospodarstw domowych w 2001 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych. Informacja Sygnalna*, Czerwiec, GUS, Warszawa.
Kurowski P. (2001), *Rola kategorii minimum socjalnego i minimum egzystencji w kształtowaniu kategorii dochodowych*, Polityka Społeczna, nr 5/6.
Tymowski A. (2001), *Z perspektywy czasu: Początki minimum socjalnego*, Polityka Społeczna Nr 11/12.